

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA MA'NAVIY AXLOQIY
TARBIYA BERISH NAZARIY ASOSLARI**

Dushayeva Nodira Rustambekovna

Bizning mutafakkir bobomiz Alisher Navoiy o'zining asarlarida ma'naviyat va odob ahloq tushunchalarini juda ham yuksak baholab, shunday degan,, Odobli inson barcha odamlarning yaxshisidir va barcha odamlar uchun yoqimlirog'idir'. Axloq (arabcha – xulq - atvor ma'nosini bildiradi) ijtimoiy munosabatlarda hamda shaxs xatti-harakatlarini tartibga soladigan qonun-qoidalar majmuidir.

Axloq - ma'naviyatning tarkibiy qismi sifatida shaxs kamolotining yuqori bosqichi sanaladi. Zero, axloq, axloqiy me'yorlarsiz shaxsning ruxiy va jismonan yetukligining mezonini bo'lgan ma'naviy kamolotga erishib bo'lmaydi¹.

Axloq-shaxs yoki guruh faoliyatini baholash orqali jamiyatdagi munosabatlarni boshqarish mazmuni. Axloq shunchaki munosabatlarni tartibga keltirish uchungina emas, balki ularni uyg'unlashtirish uchun ham zarur. Munosabatlarni boshqarish ikki xil usul bilan amalga oshiriladi: xulq-atvorni rag'batlantirish va jazolash.

Axloq jamiyatdagi munosabatlarni tartibga soladi va ijtimoiy rivojlanish ehtiyojlari ilgari ifodalanadigan maqsadlarni ilgari suradi. Axloq tushunchalari umumiy harakterga ega, ular alohida munosabatlarni qamrab oladi. Bunday tushunchalar axloqiy kategoriya deb ataladi.

Axloqning asosiy qirralari (tamoyillari) – birdamlik (shaxsiy manfaatlarning umumiylikning yuqori ko'rinishi sifatidagi ijtimoiylikka bo'ysundirilishi) va insonparvarlik (shaxsga o'z-o'zicha qadriyat va yakuniy maqsad sifatida munosabatda bo'lish)².

Axloqiy ongning o'ziga xos tushunchalari sifatida yaxshilik va yomonlik, burch, vijdon, sha'n, qadr-qimmat kabilarni keltirib o'tish mumkin. Yuqorida aytilganlarni e'tiborga olib, axloqning, jamiyat a'zolarining faoliyatiga yo'nalganligi va uni boshqarilishi ma'nosida, faoliyatli tavsifini ko'rsatib o'tish to'g'ri bo'ladi³.

Axloqiy me'yorlar har bir inson va jamiyat uyg'unlikda mavjud bo'la olishiga intilgan kishilik jamiyatining ko'p asrlik tajribasi natijasidir. Insoniyat hamisha eng muhim maqsadlardan biri sifatida kishilarning hamkorlikdagi yashashida uyg'unlikka intilib kelgan. Axloq me'yorlari insonning yaxshilik va yomonlikni chegaralash, ezgulik nima ekanini aniqlashga intilishlari natijasida yuzaga kelgan. **Axloqiy tarbiya** – yagona ijtimoiy tarbiya jarayonining tarkibiy qismi. Jamiyat tomonidan insonlar xulqining boshqarilishiga zarurat ikki o'zaro bog'liq vazifani shart qilib qo'yadi: birinchidan, jamiyat ongida me'yorlar, tamoyillar, ideallar, adolat, ezgulik va yovuzlik kabi tushunchalar ko'rinishida aks etadigan va asoslanadigan axloqiy talablarni ishlab chiqish; ikkinchidan, inson o'z

¹ F.Qodirova "Maktabgacha pedagogika" Toshkent 2019-yil.

² . Muslimov N. "Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" Toshkent 2015 y

³ Musurmonova O. "Umumiy pedagogika" Toshkent 2020-yil.

xatti-harakatlarini yo'naltirishi va nazorat qila olishi, shuningdek, ijtimoiy xulqni boshqarishda ishtirok eta olishi, ya'ni boshqa kishilarga talab qo'ya bilishi va ularning xatti-harakatlarini baholay olishi uchun bu talablarni hamda ular bilan bog'liq tasavvurlarni har bir inson ongiga singdirish. Aynan shu ikkinchi vazifa insonda shaxsning tegishli e'tiqod, ma'naviy moyilliklar, his-tuyg'ular, odatlar, barqaror axloqiy sifatlarni shakllantirishdan iborat bo'lgan axloqiy tarbiya orqali hal qilinadi.

U yoki bu jamiyatda axloqiy tarbiya jarayonining mazmuni uning maqsadlari bilan belgilanadi. Bu maqsadlar ijtimoiy munosabatlar tavsifi bilan belgilanadi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni axloqiy tarbiyalash mazmuni bolaning ma'naviy dunyosini, uning ongini, axloqiy hislarini, shaxsiy sifatlari va xulqini tarbiyalash hamda rivojlantirishni taqazo etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

- 1) bolalarda axloqiy his-tuyg'ular va xatti-harakatlarni tarbiyalash;
- 2) xulq madaniyati va ijobiy his-tuyg'ularni tarbiyalash;
- 3) axloqiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish. Axloqiy tarbiyaning asosiy tamoyillari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- g'oyaviy va tarbiya ishining ma'lum maqsadga qaratilganligi;
- ta'lim-tarbiya ishiga bola shaxsini xurmat kilgan xolda yondashish;
- axloqiy tarbiya ishini hayot va zamon bilan birga olib borish;
- bolalarning faolligi; - oila va MTTlarining tarbiyaviy ta'sirining birligi;
- bola shaxsidagi ijobiy sifatlarga suyanish;
- bola shaxsini har tomonlama rivojlanishini ko'zda tutish.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya printsiplarini pedagogik shart-sharoit bilan qo'shib amaga oshirish bolaning axloqiy rivojlanishiga samarali ta'sir etadi⁴.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

- 1) bolalarda axloqiy his-tuyg'ular va xatti-harakatlarni tarbiyalash;
- 2) xulq madaniyati va ijobiy his-tuyg'ularni tarbiyalash;
- 3) axloqiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida axloqiy tarbiyani tashkil etishda quyidagi jihatlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

- 1) kichik, o'rta, katta guruh bolalari uchun sodda elementlar axloqiy tushunchalar xaqida ma'lumot berish;
- 2) har bir o'rgatiladigan u yoki bu fazilatlarni rasmlar, multik tasmalar, diopozitivlar va bolalarni jonli xarakatlari orqali tushuntirish;
- 3) bola doimiy ravishda "nima yaxshi-yu, nima yomon?" so'zining ma'nosini anglab o'z fikrini sodda bayon etishi".

Axloqiy tarbiyaga zamonaviy (shakllantiruvchi, ma'daniyat shunoslik, aksiologik, ijtimoiylashtiruvchi, germenevtik, siner1getik, antropologik) yondoshuvlar tahlili axloqiy

⁴ Qilichova, M. (2021). Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni jismoniy rivojlanishining o'ziga xosliklari. *Мaktabгacha таълим журнaли, 3*(Preschool education journal).

tarbiyaning quyidagi pedagogik sharoitlarini samarali vositalar sifatida ko'rsatish uchun asos bo'ladi:

- o'yin, muloqot, faoliyat jarayonida tabiiy ijtimoiylaxloqiy moslashuv;
- psixologik muhitni yaratish;
- dialog, hamkorlik; - axloqiy qoidalar, hodisalarga qadriyatli munosabatni shakllantirish; - tarbiyalanuvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil qilish;
- ijtimoiy ahamiyatli sifatlarni shakllantirish;
- axloqiy tarbiyaning harakatlantiruvchi kuchlari sifatida qarama-qarshiliklarni aniqlash va bartaraf qilish;
- emotsional kechinmalarni uyg'otish;
- tarbiyalanuvchilarning ichki potensialini ochib berish;
- axloqiy o'zgarishlarni doimiy tashxislash.

Amir Temurning vasiyatlaridan xalqiga cheksiz sodiqligini, millatini ulug'laganini, ozodlik uchun kurashuvchan, axloqiy madaniyati yuksakligini ko'rish mumkin: «Millatning dardiga darmon bo'ling. Zaiflarni qo'riqlang, yo'qsinlarni boylar zulmiga tashlamang. Adolat va ozodlik dasturingiz, rahbaringiz bo'lsin»⁵.

1 Ota-bobolarimizning asrlar davomida to'plagan hayotiy tajribasi, diniy, axloqiy, ilmiy, adabiy qarashlarini ifoda etgan yodgorliklar orasida Xorazm vohaasi hududida yaratilgan bebaho ma'naviy obida «Avesto» kitobi alohida o'rin tutadi. Ana shunday o'lmas asori atiqalar bu ko'hna o'lkada, bugun biz yashab turgan tuproqda qadimdan buyuk madaniyat mavjud bo'lganidan guvohlik beradi. «Avesto»ning tub ma'no mohiyatini belgilab beradigan «Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal» degan tamoyilni oladigan bo'lsak, unda hozirgi zamon uchun ibrat bo'ladigan axloqiy saboqlar borligini ko'rish mumkin. Ma'lumki har bir xalqning o'z afsonaviy qahramonlari, pahlavonlari bo'ladi. SHu ma'noda xalq og'zaki ijodining noyob durdonasi bo'lmish «Alpomish» dostoni millatimizning o'zligini namoyon etadigan, avlodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan qahramonlik qo'shig'idir. Bu mumtoz asarda tarix to'fonlaridan, hayot momot sinovlaridan omon chiqib, o'zligini saqlagan, el-yurtimizning bag'rikenglik, matonat, olijanoblik, vafo va sadoqat kabi axloqiy fazilatlarini o'z ifodasini topgan. SHu bois «Alpomish» dostoni bizga vatanparvarlik fazilatlaridan saboq beradi

2 . Abdulla Avloniyning «Turkiy guliston yoxud Ahloq» kitobining «Haqqoniyat» deb atalgan bobida rostlik va to'g'ri so'zlikni insonning eng insoniy sifatlaridan biri deb hisoblaydi⁶. U bola tarbiyasida o'sayotgan shart-sharoit va tarbiyaning roliga alohida e'tibor beriladi. Bolani axloqiy jihatdan yetuk qilibtarbiyalash uchun unga avvalo axloqiy muhit yaratish zarur. Axloqiy muhitga, jamoaviy muhitni misol, qilib, keltirishimiz mumkin. Bola jamoa bo'lib ishlaganda, jamoadagi o'rnini, vazifasini his qilib, jamoasi haqida qayg'urishga, jamoasi yutug'idan xursand bo'lishni o'rganadi.

⁵ Qilichova, M. (2021). Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning rivojlanish yoshi va o'ziga xos xususiyatlari. Maktabgacha ta'lim jurnali, 3(Preschool education journal).

⁶ Qilichova, M. X. (2021) Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning xorij davlatlaridagi ilg'or texnologiyalari. Academic research in educational sciences, 2(11), 739-746 bet. Qilichova, M. X. (2021). Ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsion yondashuvning mazmuni. Academic research in educational sciences, 2(10), 917-921

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. F.Qodirova "Maktabgacha pedagogika" Toshkent 2019-yil.
2. Muslimov N. "Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" Toshkent 2015 y 3. Musurmonova O. "Umumiy pedagogika" Toshkent 2020-yil.
3. Qilichova, M. (2021). Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni jismoniy rivojlanishining o'ziga xosliklari. Maktabgacha ta'lim jurnali, 3(Preschool education journal).
4. Qilichova, M. (2021). Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning rivojlanish yoshi va o'ziga xos xususiyatlari. Maktabgacha ta'lim jurnali, 3(Preschool education journal).
5. Qilichova, M. X. (2021)Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning xorij davlatlaridagi ilg'or texnologiyalari. Academic research in educational sciences, 2(11), 739-746 bet.
6. Qilichova, M. X. (2021). Ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsion yondashuvning mazmuni. Academic research in educational sciences, 2(10), 917-921.